

Олійник О.С.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права

Навчально-наукового Юридичного інституту

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника»,

м. Івано-Франківськ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ДЕРЖАВНОЇ ГАРАНТІЇ В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ВИКОНАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Вступаючи у господарсько-правові відносини, суб'єкти господарювання намагаються досягнути оптимального співвідношення їхніх прав та обов'язків задля реалізації мети, на отримання якої ці правовідносини спрямовані. З огляду на те, що в господарській практиці непоодинокими є випадки невиконання чи неналежного виконання сторонами взятих на себе зобов'язань, важливого значення набуває інститут захисту прав та відповідальності учасників господарських відносин, спрямований на забезпечення належного виконання господарських зобов'язань.

За погодженням сторін до їх відносин можуть застосовуватися передбачені законом або такі, що йому не суперечать, види забезпечення виконання зобов'язань, які звичайно застосовуються у господарському (діловому) обігу[1]. Зокрема, до них відносяться передбачені у главі 49 Цивільного кодексу України неустойка, порука, гарантія, застава, завдаток, притримання, факторинг, акредитив, передоплата, аванс тощо [2].

Специфічним видом забезпечення виконання зобов'язань суб'єктів господарювання, які відносяться до державного сектора, є державна гарантія, яка застосовується у випадках та у спосіб, передбачені законом. Варто наголосити, що Господарський кодекс України не містить визначення поняття державної гарантії. Більше того, Господарський кодекс взагалі не містить узагальненого визначення поняття гарантії як засобу забезпечення виконання зобов'язання, натомість в ст. 200 Господарського кодексу України пропонує легальне визначення банківської гарантії як специфічного засобу забезпечення виконання господарських зобов'язань шляхом

письмового підтвердження (гарантійного листа) банком, іншою кредитною установою, страховою організацією (банківська гарантія) про задоволення вимог управненої сторони у розмірі повної грошової суми, зазначеної у письмовому підтвердженні, якщо третя особа (зобов'язана сторона) не виконає вказане у ньому певне зобов'язання, або настануть інші умови, передбачені у відповідному підтвердженні[1].

Таким чином, законодавча дефініція гарантії зводить її сутність до родового поняття – банківської гарантії, акцентуючи увагу на її специфічному характері, однак якими є прояви таких особливостей гарантії зі змісту вказаної норми закону залишається незрозумілим.

Також неоднозначним залишається питання щодо розуміння правової природи державної гарантії як засобу забезпечення виконання окремих господарських зобов'язань. Розуміння державної гарантії, яке запропоноване на рівні підзаконних нормативно-правових актів, як спосіб забезпечення повного або часткового виконання державою боргових зобов'язань суб'єкта господарювання – резидента України перед кредитором (позикодавцем) [3], також не розкриває сутнісні особливості досліджуваного інституту.

Сьогодні в доктрині господарського права існують певні дискусії щодо державної гарантії, суть яких зводиться до питання про те, чи має державна гарантія приватноправову чи публічно-правову природу?

Наприклад, С. О. Шолохін вказує, що державну гарантію, як спосіб забезпечення виконання зобов'язань третіх осіб перед кредитором, відрізняє від цивільно-правових способів забезпечення те, що гарантом виступає безпосередньо держава, яка в односторонньому порядку повинна визначити умови та порядок надання гарантії з урахуванням відповідних норм бюджетного законодавства, а також особливий порядок надання державних гарантій, їх обліку і віддзеркалення в структурі і об'ємі державного боргу [4, с. 389]. Тобто, автор наголошує на публічно-правовій природі державної гарантії як засобу забезпечення виконання зобов'язання.

Прибічники іншої точки зору вважають, що державна гарантія має приватноправову природу, в тому числі виходячи з того, що вона за своєю юридичною суттю близька до таких засобів забезпечення зобов'язань, як банківська гарантія та порука. Наприклад, В. В. Паплинський визначає державну гарантію як засіб

забезпечення підприємницько-правових зобов'язань, що поєднують в собі ознаки поруки і банківської гарантії, відносячи її при цьому до різновидів порук. Автор стверджує, що за своїм змістом державна гарантія являє собою різновид поруки з визнанням того, що юридичний склад виникнення гарантійного зобов'язання за державною гарантією схожий з банківською гарантією [4, с. 390].

Кожну з наведених позицій не можна вважати безспірною. Позиція С. О. Шолохіна ґрунтується на тому, що держава безпосередньо може бути учасником як публічних, так і приватних відносин [4, с. 389]. Але сам факт участі держави у тих чи інших відносинах не визначає природу останніх. Адже визначення порядку та умов надання державної гарантії є лише однією з передумов виникнення відповідних гарантійних зобов'язань держави, тобто це дії, які здійснюються в межах інших правовідносин — відносин щодо надання державної гарантії. А тому характер взаємовідносин між сторонами останніх не може визначати природи самої державної гарантії.

Спірність іншої позиції впливає з видової та змістовної відмінності таких засобів забезпечення виконання зобов'язань, як порука і державна гарантія, та їх специфіки, що відрізняє дані засоби один від одного [4, с. 390].

Таким чином, ми можемо констатувати притаманність державній гарантії певних специфічних ознак, що дає підстави визнати її господарсько-правову природу. До таких ознак, зокрема, можна віднести особливий суб'єктний склад, оскільки в якості управленої сторони за відповідним гарантійним зобов'язанням може виступати лише учасник відносин у сфері господарювання. Такий висновок є наслідком аналізу та тлумачення положень ст. 199 ГК України, яка вказує на можливість забезпечення державною гарантією лише господарських зобов'язань. Останні в силу положень ст. 173 ГК України можуть виникати лише між суб'єктом господарювання та іншими учасниками [1]. Натомість у якості зобов'язаної сторони гарантійних зобов'язань держави може виступати лише держава, в особі відповідних органів державної влади, що діють виключно в межах відповідної господарської компетенції щодо цього [3, с. 392].

Наступною особливістю державної гарантії є підстава виникнення зобов'язань на її основі, зокрема, акт органу державної влади, відповідна постанова Кабінету Міністрів України. Це підтверджує, що державна гарантія виникає з підстав, визначених у ч. 1

ст. 174 ГК України: безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність [1]. При цьому державна гарантія характеризується особливим характером дій, що їх зобов'язаний вчинити один суб'єкт (в даному випадку держава як зобов'язана сторона) на користь іншого (управленої сторони), що полягає у виконанні державою зобов'язань за рахунок державного бюджету перед управленою стороною, у випадку і за умови невиконання таких зобов'язань боржником за основним зобов'язанням, що забезпечене державною гарантією.

Ще однією ознакою державної гарантії є додаткова специфічна мета надання — реалізація інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення й реалізація яких сприятиме розвитку національної економіки[5, с. 189]. Тобто, державна гарантія надається не під будь-які проекти, а лише ті, що мають визначальне значення для держави.

Серед інших ознак, які розкривають особливості державної гарантії є ризикованість забезпечення виконання господарських зобов'язань державними гарантіями. Державними гарантіями забезпечуються господарські зобов'язання тільки тих суб'єктів, які будуть здатні, у випадку залучення гаранта та бюджетних коштів, розрахуватися в майбутньому перед державою, що може здійснюватися шляхом укладення договорів застави, отримання гарантійних зобов'язань третіх сторін, страхування кредитних і гарантійних ризиків держави або іншими шляхами, визначеними законодавством України.

Надання державної гарантії забезпечення виконання господарських зобов'язань — оплатна послуга. Враховуючи те, що метою використання державної гарантії є надання можливості боржникові укласти відповідний договір із кредитором, слід вважати, що послуга надається гарантом з моменту набрання чинності гарантією. Тому, незалежно від того, чи буде наявним порушення боржником основного зобов'язання і чи звернеться кредитор з вимогою до гаранта, вимоги гаранта щодо оплати його послуг мають бути задоволені боржником. При цьому як Господарський кодекс України [1], так і Цивільний кодекс України [2] не встановлюють будь-яких норм щодо порядку визначення розміру плати за надання державної гарантії та

порядку її здійснення, а отже, ці питання слід погоджувати при укладанні гарантійного договору.

Державна гарантія є незалежною від основного зобов'язання. Так, згідно зі ст. 562 Цивільного кодексу України зобов'язання гаранта перед кредитором не залежить від основного зобов'язання (його припинення або недійсності), зокрема і тоді, коли в гарантії міститься посилання на основне зобов'язання [2]. Так, у разі, якщо основне зобов'язання припиняється через його неналежне виконання боржником або з огляду на обставини, основне зобов'язання після його невиконання визнається недійсним, зобов'язання гаранта перед кредитором не припиняються, і гарант повинен буде задовольнити вимоги кредитора. Однак норма про незалежність зобов'язання гаранта від основного зобов'язання застосовується лише в ситуації, якщо було наявне порушення боржником основного зобов'язання, оскільки саме з цим пов'язана відповідальність гаранта перед кредитором. У тому випадку, коли основне зобов'язання припиняється або визнається недійсним до порушення боржником основного зобов'язання, положення ст. 562 Цивільного кодексу України не застосовуються, оскільки зобов'язання гаранта перед кредитором не виникають. Причиною для відмови гаранта у задоволенні вимог кредитора можуть бути лише підстави [5, с. 189].

Перелічені ознаки державної гарантії не є вичерпними, але дають можливість розкрити її правову природу через максимальну кількість характерних для неї ознак.

Підсумовуючи видається за доцільне визнати державну гарантію інститутом, який має господарсько-правову природу, якому притаманні ознаки змішаного публічно-правового і приватноправового регулювання, реалізація якого спрямована на задоволення як приватних так і публічних інтересів в сфері господарювання.

Список літератури:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року № 436-IV. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page>
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page>
3. Наказ Міністерства фінансів України Про затвердження Порядку відображення операцій, пов'язаних з державним та гарантованим державою боргом, при плануванні

та виконанні державного бюджету від 20.02.2004 № 42. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0228-04>

4. Гофман О. Р. Правова природа державної гарантії як засобу забезпечення виконання зобов'язань у сфері господарювання / О. Р. Гофман // Актуальні проблеми держави і права. - 2012. - С. 388-395. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.apdp.in.ua/v64/55.pdf>
5. Орлова І. М. Поняття та ознаки державної гарантії як зобов'язання держави щодо забезпечення виконання господарських зобов'язань / І. М. Орлова // Економіка та право. – 2012. - № 2. – С. 187-191.